

refererer til begrebet for at kunne passe ind i bogen. Denne „neoliberalisering“ af alverdens emner fra medier og race til kærlighed og klima sker i mange tilfælde gennem et væld af referencer til (ofte luftige) begreber, sammenhænge og narrativer, som er udfoldet i værkets andre bidrag. Herved er værket med til at skabe og legitimere et stort, men også diffust, selvrefererende og problematisk catch-all felt under etiketten neoliberalisme. For det andet er bogen kendetegnet af en række bemærkelsesværdige udeladelser, hvad angår bidragsydere og emner. Ikke mindst kan det undre, at Phillip Mirowski, der med sine mange bidrag om økonomividenskaben, the Mont Pèlerin Society og den økonomiske krise er feltets absolutte nøgleperson, ikke er med. Derudover glimrer bl.a. Jamie Peck (urban geografi), William Davies (sociologisk teori), David Harvey (klassekamp), Melinda Cooper (familieværdier) og Colin Crouch (politisk økonomi) ved deres fravær. I forhold til et dansk publikum skal det også nævnes, at værket intet har at sige om skandinaviske udviklinger.

Kan bogen anbefales? Ja og nej. Den er værd at orientere sig i på grund af de enkelte fremragende bidrag og de omfattende litteraturlister, men absolut ikke værd at læse fra ende til anden. Dertil er bidragenes relevans og niveau for svingende. Og hvis målet er et egentlig overblik over feltet, kan det anbefales at supplere læsningen med værker skrevet af nogle af de ovenfor nævnte forskere.

Niklas Olsen

| ANNE KATRINE GJERLØFF, ANETTE FAYE JACOBSEN, ELLEN NØRGÅRD & CHRISTIAN YDESEN: *Da skolen blev sin egen. 1920-1970*, bind 4 af *Dansk skolehistorie*, red. Charlotte Appel & Ning de Coninck-Smith, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2014, 422 s., 399,95 kr.

| NING DE CONINCK-SMITH, LISA ROSÉN RASMUSSEN & IBEN VYFF: *Da skolen blev alles. Efter 1970*, bind 5 af *Dansk skolehistorie*, red. Charlotte Appel & Ning de Coninck-Smith, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2015, 476 s., 399,95 kr.

Fembindsværket *Dansk skolehistorie* er et af de sidste årtiers mest ambitiøse og vellykkede kulturhistoriske bogværker, der samtidig dækker et centralt historisk forskningsfelt (se også anmeldelsen af bind 2 i *Historisk Tidsskrift* 114:2, s. 622-626). Takket været en stor bevilling fra Carlsbergfondet i perioden 2009-14 og med støtte fra Aarhus Universitet, hvor projektet har haft til huse på Institut for Uddannelse og Pædagogik, har i alt 12 forfattere, under kyndig redaktion af lektor, dr.phil. Charlotte Appel og professor MSO, dr.phil. Ning de Coninck

Smith, skrevet et usædvanlig helstøbt værk om den danske grundskoles historie fra middelalderen til i dag. Det har været ambitionen at skrive en skolehistorie, hvor man ikke blot fokuserer på den overordnede skoleudvikling, som den kan aflæses i skiftende tiders nationalpolitiske skole- og pædagogikdebatter og skolelovgivningen, men også kommer tæt på skolens hverdag og skolens primære aktører – lærere, elever og forældre – og hvor man også har blik for koblingen mellem barndommens og skolens historie. De store skolehistoriske fortællinger veksler med de små hverdagshistorier fra skolens dagligdag, hvor der bliver sat spot på hverdagspraksis og helt almindelige skoleaktører, og hvor effekten af de overordnede samfundsmæssige forandringer og skolepolitiske reformer efterspores på mikroniveau ude på den enkelte skole. Det er der kommet et velskrevet og skolehistorisk væsentligt værk ud af. Man kan mærke, at der har været en klar redaktionel linje, der løber som en rød tråd gennem alle bind og sikrer en ensartethed i form, formuleringer og fagligt indhold på tværs af de enkelte bidragsydere. Derudover fremstår alle bind i grafisk smukt design med mere end 240 illustrationer pr. bind og billedtekster, der supplerer brødteksten på fornem vis. Til hvert kapitel er der bagest i bindet en forskningsbaseret, annoteret gennemgang af det anvendte kildemateriale og litteratur. Denne løsning må fremhæves som god, da man i hovedteksten dermed kan slippe for det tunge kildeapparat og i stedet koncentrere sig om at fortælle skolehistorien i en levende essayistisk form. Dertil er bogen forsynet med emne-, sted- og personregister samt en illustrationsoversigt. Det er ganske retfærdigt, at *Dansk Skolehistorie* har modtaget adskillige priser for fremragende formidling af forskning.

I bind 4, *Da skolen blev sin egen*, beskæftiger forfatterne sig med perioden 1920-70, hvor den moderne danske skole tager form. Fremstillingen er båret af fire indbyrdes forbundne fortællinger. Den første, *krige og visioner*, handler om de nye tanker om barndom, pædagogiske visioner og initiativer samt skoleforsøg, som opstod som en reaktion på erfaringerne fra 1. og 2. Verdenskrig og den efterfølgende kolde krig, og som bl.a. førte til nye forestillinger om skolen som opdrager til demokrati og ligeværd. Bindets anden fortælling drejer sig om et *ændret syn på børn*, hvor nye pædagogiske og psykologiske strømninger fandt vej ind i skolen, nyt børnevenligt skolebyggeri blev opført, ligesom skolekultur og omgangstone lærere og elever imellem forandredes, og forældrene fik større indflydelse på deres børns skolegang. Bindets tredje store fortælling handler om *velfærdsstaten* og skolen, hvor skolen bliver en afgørende brik i det socialdemokratisk ledede velfærdsprojekt fra 1930'erne og frem. Op igennem 1900-tallet blev skolen i stigende grad set som et middel til at skabe socialt ligeværd i Danmark, og fra 1950'erne satsedes der overalt store summer på at udvikle den dan-

ske uddannelsessektor og at få løftet det generelle uddannelsesniveau blandt danskere. Bindets fjerde fortælling handler om, hvordan skolen blev *akademiseret, sekulariseret og professionaliseret*. Enhedslæreren, der kunne forestå alle fag i skolen, forsvandt endegyldigt med den nye lærerlov i 1966, hvor der blev indført de første ansatser til linjefag på seminarieuddannelserne, og studentereksamen eller HF blev adgangskravet til at blive lærer. Nye eksperter trængte sig ind på skoleområdet, medens præsterne og det kirkelige tilsyn, som havde eksisteret i århundreder, forsvandt, og skolens overordnede dannelsesmål og ikke mindst kristendommens rolle heri blev i stigende grad emne for diskussion gennem perioden, selvom det først var med folkeskoleloven af 1975, at kristendommen forsvandt fra folkeskolens overordnede formålsparagraf.

Inden for rammerne af disse fire hovedfortællinger når bindets i alt 19 kapitler vidt omkring i periodens skolehistorie. Vi hører om afgørende punkter i det skolepolitiske lange, seje træk frem mod enhedsskolens gennemførelse, som på trods af heftige debatter op gennem årtierne var præget af stor kontinuitet og bred politisk opbakning. Med 1958-skoleloven blev landsbyskolen og byskolen endeligt sidestillet, og de sidste landsbyskoler med hver-anden-dags undervisning udfasedes i begyndelsen af 1960'erne. 1958-skoleloven afskaffede samtidig den meget succesfulde boglige mellemskole og mindre succesfulde, praktisk orienterede frie mellemskole, som blev indført ved skoleloven i 1937, og indførte i realiteten den udelte 7-klasses skole med en frivillig realklasseoverbygning for de boglige elever og 8.-10. klasser for de øvrige. Godt 10 år efter, i 1969, da politikerne talte om at indføre 9 års obligatorisk undervisningspligt, gik 90 % af folkeskolens elever allerede frivilligt 9 år i skole.

Vi hører om de nye reformpædagogiske tanker, som specielt fra Tyskland påvirkede danske progressive lærere og ledere, og som allerede i 20'erne førte til skoleforsøg på Vanløse Skole, hvor der blev sat fokus på elevernes selvstændige virksomhed. Kernen i den pædagogiske ny-orientering var en tillid til barnets evner til at varetage sin egen udvikling, hvor skolen opgave var at stimulere barnets potentialer i dannelsen af de kommende borgere. De pædagogiske visioner førte også til udarbejdelsen af nye undervisningsmaterialer, f.eks. inden for den tidlige læseundervisning, der byggede på nye pædagogiske principper. I bogen sættes særligt fokus på den vidt udbredte læsebog *Ole-Bole*, den med Storm P's berømte illustrationer fra 1927, men man kunne med lige så stor ret eller større have fremhævet *Søren og Mette* som et epokegørende nyt læsesystem, der fra 1950'erne og i de følgende årtier fik afgørende indflydelse på begynderlæsningen i de danske skoler.

Efter 2. Verdenskrigs erfaringer med totalitære regimer fik de reformpædagogiske tanker for alvor vind i sejlene, og det blev som nævnt væsentligt, at den danske folkeskole skulle opdrage eleverne til gode demokratiske samfundsborgere. Forsøgsskolen på Emdrupborg blev oprettet, senere i 1964 fulgt af Statens Pædagogiske Forsøgscenter, som blev lukket i 2007, og op gennem 1950'erne blev der rundt om på skoler lavet forsøg med udelte klasser og andre former for forsøgsundervisning. Fremstillingen fokuserer ikke blot på tidens store pædagogiske flagskibe, men giver også plads til at skildre nogle af de mange små, lokale skoleforsøg, som gik forud for skolereformen i 1958 og den efterfølgende udarbejdelse af *Den Blå Betænkning*, som parentetisk bemærket er den mest gennemarbejdede undervisningsvejledning, der indtil nu har set dagens lys. Det var i *Den Blå Betænkning*, det blev fastslået, at skolen skulle „fremme alle muligheder for, at børnene kan vokse op som harmoniske, lykkelige og gode mennesker“. På privatskolefronten så den kulturradikalt inspirerede Bernadotteskolen dagens lys i 1949, og i 1950 blev den første lilleskole, Den Lille Skole, oprettet. Mange af de reformpædagogiske tanker gik siden deres sejrsgang i folkeskolen og blev fra 70'erne centrale elementer i folkeskolen.

I en række af bogens kapitler præsenteres vi for, hvordan skolens hverdag ændrede sig. De eksisterende lærerroller kom under pres i 1960'erne, da et stort antal unge, antiautoritære lærere fandt vej ind i folkeskolen med et ønske om at tage et opgør med den autoritære lærerposition og finde en mere ligeværdig relation til eleverne og implementere nye didaktiske og pædagogiske tiltag, mens spanskkrøret endegyldigt blev pakket væk i 1967 efter flere årtiers debat om den korporlige afstraffelses placering i skolen. Der var opbrud i lærernes selvforståelse, og de befandt sig et sted mellem kald og profession, samtidigt med at læreruddannelsen akademiseredes. Forældrene fik større formel og reel indflydelse på skolens virksomhed med forældreråd og fra 1970 obligatoriske skolenævn ved alle folkeskoler. Skolen blev bemanded med nye eksperter: læger, tandlæger, psykologer m.m. som en afspejling af 1900-tallets fokus på sundhed og hygiejne, og specialundervisning for elever med indlæringsvanskeligheder blev en del af folkeskolernes almindelige beredskab, ligesom ordblindhed blev en anerkendt diagnose. Nye fag og undervisningsmetoder blev indført, fysik og sprogfagene styrkedes, moderne AV-udstyr fandt vej ind i klasselokalerne, lysbilleder, film, skoleradio og efterhånden skole-TV, og nye arbejdsopgaver blev overdraget til lærerne som den obligatoriske seksualundervisning og den i den offentlige debat langt mindre omstridte færdselsundervisning.

I et kapitel gennemgås skolens rum og landskab. I perioden 1920-70 blev der bygget rigtig mange nye skoler såvel i byerne som på landet.

På landet samledes de mange små landsbyskoler til større centralskoler, som kunne rumme de nødvendige faglokaler til sløjd, gymnastik, biologi, fysik, hjemkundskab og samtidigt fungere som et slags kulturelt center i lokalsamfundet. I de større byer byggedes fra 1930'erne nye moderne skolebygninger, mange formet som de rene skolepaladser, hvor klasselokalerne omkransede en stor central, flere etager høj aula. Efter 2. Verdenskrig, især i 1960'erne, byggedes mange etplans skoler, hvor hovedvægten blev lagt på at opføre funktionelle og ikke mindst forholdsvis billige typeskoler.

Bogens kapitler når i det hele taget imponerende godt rundt i skolehistorien i perioden 1920-70. De store udviklingslinjer tegnes, samtidig med at der gives god plads til at lade skolens aktører få ordet undervejs, så man får indtryk af dagliglivet i skolerne i perioden – og så er der i bogen også fundet plads til specialkapitler, der omhandler de særlige skoleforhold i Sønderjylland, skolen under Besættelsen og de lidet flatterende skoleforhold i de danske nordatlantiske besiddelser. Rigtig meget er kommet med i bindet, men mangler der noget? Som uddannelseshistoriker har man naturligvis sine egne forskningsområder, og jeg er naturligvis også klar over, at redaktionen og forfatterne har måttet foretage nogle skarpe prioriteringer. Den største anke, jeg har mod dette bind og *Dansk skolehistorie* i øvrigt, er nok, at der ikke fortages en komparation i skoleudviklingen mellem Danmark og lande omkring os. Det beskrives, hvordan påvirkningen f.eks. på det reformpædagogiske område kom fra USA og især Tyskland, men vi hører ikke om, hvordan skoleudviklingen her i landet så forløb sammenlignet med f.eks. Sverige og Norge. Her taler jeg om de store linjer, men det kunne også være interessant at perspektivere en enkelt sag som de danske diskussioner om afskaffelsen af lærernes revselsesret ved at henvise til, at man f.eks. i Norge var langt tidligere ude med et forbud. Jeg kunne måske også have ønsket mig et større fokus på forholdet mellem den offentlige skole og privatskolesektoren i perioden, f.eks. i forholdet mellem offentlige og private mellem- og realskoler, meget gerne belyst også på individniveau af de forskellige skoletypers aktører. Ligeledes kunne jeg godt have ønsket mig et lidt større fokus på mellemskolens udvikling i perioden – dens storhed og fald om man vil – men også hvilken betydning den fik for generationer af elever og ikke mindst pigerne, der derigennem fik en kompetencegivende eksamen, som kunne føre til videre uddannelse. Endelig kunne jeg også have ønsket mig en større nuancering i kapitlet om lærerne. Her tænker jeg på modsætningerne mellem landsbylærerfraktionen og bylærerne, som i høj grad var med til at præge diskussionerne omkring udarbejdelsen af folkeskolelovene i 1937 og 1958, forholdet mellem eksamensskolelærerne og de øvrige generalister af lærere og relationen

mellem mandlige og kvindelige lærere i perioden. Disse betragtninger skal blot ses som mine egne skolehistoriske refleksioner efter gennemlæsning af bindet, og det rækker ikke ved, at jeg synes, at skolehistorien i perioden 1920-70 er blevet forløst på ganske fremragende vis af bindets forfattere.

Bind 5, *Da skolen blev alles. Efter 1970*, er afslutningsbindet på den store skolehistorie, og det er bestemt ikke den letteste periode at skulle skabe overblik over. Dels er det altid vanskeligt at skulle skaffe sig et overblik over væsentlige og uvæsentlige udviklingslinjer i sin egen samtid, dels sker forandringerne i skolen med stadig kortere intervaller, jo tættere vi kommer på nutiden, og skolen har udviklet sig til en politisk kampplads, specielt inden for de sidste to årtier, hvor den traditionelle kontinuitet på skoleområdet er blevet erstattet af brud, en politisk slingrekurs, præget af kortsigtede og uigennemtænkte beslutninger, og en værdikamp, hvor fagfolk på skoleområdet har mere end svært ved at komme til orde og i hvert fald blive lyttet til. Det er revfyldt farvand at navigere i, men jeg må med det samme sige, at bindets forfattere har løst opgaven fremragende. Rent kildemæssigt har forfatterne gjort det fornuftige at tage udgangspunkt i periodens centrale tidsskrifter; lærernes fagblad *Folkeskolen*, forældrenes *Skolebørn* (tidligere *Skole og Samfund*), suppleret med Undervisningsministeriets tidsskrift *Uddannelse*, samt de to almene pædagogiske tidsskrifter *Unge Pædagoger* og *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*. Hertil kommer en stor mængde tidsskrifts- og avisartikler, rapporter, betænkninger, kommunale kvalitetsrapporter, statistiske årbøger og en lang række mere individorienteret kildematerialer som stilehæfter, klassebilleder og mundtlige og skriftlige skoleerindringer. Sidst men ikke mindst har forfatterne for at komme tæt på skolens hverdag bevæget sig fra forskningens lønkammer og ud i den virkelige skole, overværet undervisningstimer, deltaget i møder og konferencer, talt med lærere, elever og ledere. Sidstnævnte skal de roses for. Rigtig mange forskere, der kloger sig på samtidens skoleforhold, har ofte kun en teoretisk og meget distanceret viden om, hvad der faktisk foregår ude i skolerne, og praktikerne bliver alt for sjældent inviteret med ind i forskningsprojekter.

Bind 5 kredser om følgende hovedfortællinger: Den første handler om *skolens udvikling* og de mange (i stigende antal) interessenter, der igennem årtierne har kæmpet om definitionsretten til den danske skole, og om de forandringer, skolen har gennemløbet fra 1960'erne til i dag. Den anden fortælling drejer sig om fagenes udvikling og bevægelsen frem mod en *nyfaglighed*, hvor leg, læring, børne- og populærkultur samt digitale medier kom ind i skolens fag, samtidig med at alle rum – inde som ude – blev inddraget i undervisningen, og elevernes udbytte af undervisningen skulle testes og måles. Den tredje fortæl-

ling, under betegnelsen *nyordentlighed*, beskriver fremkomsten af en ny skolekultur, hvor uformelle og demokratiske omgangsformer mellem lærere, elever og forældre vekslede med formelle og hierarkiske, sådan som det kommer til udtryk i ordensregler, i elevrådets eller skolebestyrelsens arbejde eller i samarbejde mellem skole og hjem. I den fjerde fortælling fokuseres på *rummelighed* i forhold til den mangfoldighed af elever af begge køn og med forskellig social baggrund, etnicitet og psykiske og fysiske behov, der hver dag befinder sig på skolerne.

Værket er opdelt i 17 velskrevne og stramt strukturerede kapitler, hvor man som i de øvrige bind formår at skifte utvungent mellem mikro- og makrohistorie. Skolens aktører kommer fint til orde, og den lille historie benyttes til at perspektivere den store, overordnede fortælling. De store linjer i skolens udvikling fra 1970 til dag beskrives, fra den udelte skoles første sejr med 1975-loven, der fortsat åbnede for holddelinger i udvalgte fag, over 1993-lovens cementering af enhedsskolen og indførelsen af undervisningsdifferentieringen som styrende pædagogisk princip – i hvert fald i teorien – og frem til folkeskolereformen 2014 med dens tanker om en længere, mere sammenhængende skoledag og et væld af ubesvarede spørgsmål. Der gives en fin skildring af, hvordan den danske skole, der i begyndelsen af perioden var udviklingsorienteret og fremadskuende, fra ca. midten af perioden i stigende grad blev bagudskuende med vægt på evaluering og med et pædagogisk posttraumatisk stresssyndrom, der skyldes chokket over, at den danske skole klarede sig overraskende ringe i de internationale målinger som PISA, hvilket i de sidste årtier har ført til en hidtil uhørt mål- og rammestyring af den danske skole med elevplaner, obligatoriske tests, årlige kommunale kvalitetsrapporter og meget mere.

Skolens aktører skildres i en række kapitler. Udviklingen i lærerrollen fra kald over lønarbejde til profession er fint beskrevet på baggrund af et stadigt kaos på læreruddannelsesområdet. Elevedemokrati og medbestemmelse får sit eget kapitel, og der fokuseres ligeledes på forældreindflydelse fra skolenævnet til skolebestyrelser og skolehjem-samarbejdet med dets potentielle og reelle konfliktfelter. Skolefagenes indhold og former ændrer sig markant igennem perioden, ny teknologi indføres i undervisningen, der sker en forskydning i vægtning af dannelser og kundskaber, og kanontænkning trænger ind i en række af skolens fag som i danskfagets litteraturlæsning og historiefaget. Den danske skole bliver i perioden flerkulturel med de store udfordringer, der hermed følger, og specialklassebørnene, diagnose- og bogstavsbørn, kommer til at fylde mere og mere i det samlede skolebillede op gennem årtierne, ikke mindst økonomisk, således at man i det nye årtusinde – mere af nød end af pædagogisk ønske – introducerer den inkluderende skole, hvor der skal være plads til alle, også de me-

get ressourcekrævende ADHD-børn og autister. Inklusionsprojektet er en af folkeskolens største udfordringer i disse år. En anden skildres i et tankevækkende kapitel, hvor privatskolernes fremmarch på bekostning af den fælles folkeskole er i fokus. I skrivende stund er op mod 20 % af de danske børn elever på en privatskole, og den stigende tendens synes at fortsætte i de kommende år. Hvornår er folkeskolen ikke længere folkets skole? Og hvad betyder det for sammenhængskraften i det danske samfund?

Mange flere temaer slås an i den vitaminmættede fremstilling: mobning, den feminiserede skole, nye læringsrum og læringsmetoder, kost, motion og sex for blot at nævne nogle af dem. Mangler der noget, eller er der noget, hvor jeg kunne have ønsket en anden vinkling? Givet, men jeg føler både som skolehistoriker og for de sidste årtiers vedkommende som deltager i diverse skolerelaterede udvalg og som praktiker i undervisningsfeltet (skolechef i en kommune), at forfatterne når flot rundt om et meget komplekst og omfangsrigt forskningsfelt med høj faglighed hele vejen. Alt det væsentlige er med.

Dansk Skolehistorie er som samlet værk en gave til den danske skolehistorie. Den udfylder et stort hul, da det sidste forsøg på en samlet skolehistorie blev skrevet af skolemanden Joachim Larsen for 100 år siden. Værket vil stå som standardværk i mange år og vil blive det naturlige udgangspunkt for enhver, der vil kaste sig over et emne inden for skolehistorien. Ikke fordi værket giver svar på alle delemner eller detaljer, men fordi det leverer en state-of-the-art oversigt over forskningen på udgivelsestidspunktet, og så giver værket inspiration til al den forskning i skolehistoriske emner, som endnu forestår. *Dansk Skolehistorie* kan ligeledes anbefales til enhver, der er interesseret i at vide mere om den danske skoles historie i egen ret og som et spejl af den generelle samfundsudvikling i Danmark – og så er det et usædvanlig smukt og velskrevet historisk værk. Læs det!

Keld Grønder-Hansen

| TOVE KRUSE & ANETTE WARRING (RED.): *Fortider tur/retur – Reenactment og historiebrug*, Samfundslitteratur, Frederiksberg 2016, 140 s., 140 kr.

Diverse former for reenactment og levendegørelse af fortiden er i stigende grad populære, og på en række meget forskellige arenaer udledes engagement i fortidige hændelser og praksisser i alskens variationer. Denne stigende folkelige interesse for fortid har ikke overraskende medført et større analytisk fokus på disse praksisser blandt forskere optaget af historiens virkninger og betydninger og af forskellige for-